

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА

Фрідман Олена Анатоліївна

УДК 330.341.1:334.722](043.3)

**ПІДПРИЄМНИЦТВО В СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ**

08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

докторка економічних наук, професорка
Тютюнникова Світлана Володимирівна,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України,
професорка кафедри економічної теорії та економічних методів управління.

Офіційні опоненти:

докторка економічних наук, професорка
Федулова Любов Іванівна,
Інститут експертно-аналітичних та наукових досліджень Національної академії державного управління при Президентові України (м. Київ),
завідувачка центру досліджень економічної політики;

кандидат економічних наук, доцент
Островський Ігор Анатолійович
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Міністерство освіти і науки України,
доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки.

Захист відбудеться «30» квітня 2021 року об «11-00» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.01 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, вул. Миросицька, 1, ауд. 2-14.

З дисертацією можна ознайомитися в Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «29» березня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Володимир СОБОЛЄВ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток економіки відбувається переважно завдяки інноваціям. Інновації є основою розвитку країни та формують систему взаємовідносин між суспільством, наукою та промисловістю. Таким чином вони складають національну інноваційну систему. Впровадження інновацій в економіку є джерелом її конкурентоспроможності, переходу на новітні технології та зростання добробуту населення.

Інновації поряд з наукою стають фундаментальним інструментом стійкого розвитку. Саме вони здатні підвищити економічну, соціальну та екологічну результативність діяльності, вирішувати проблему створення ефективних засобів задоволення людських потреб, розширення можливостей розвитку людського потенціалу та організації майбутнього. Інноваційне підприємництво здатне швидко реагувати на зміни та якісно вирішувати складні завдання, підвищувати національну конкурентоспроможність та зміцнювати добробут населення. Процеси вдосконалення інноваційного підприємництва варто розглядати у взаємозв'язку з формуванням та функціонуванням національної системи інноваційного підприємництва.

Актуалізацію інноваційного підприємництва все частіше пов'язують із необхідністю розв'язання суперечностей сучасного соціально-економічного розвитку. До найбільш гострих проблем відносяться не тільки проблеми обмеженості ресурсів, але й зростаюча нерівність розподілу майна й доходів, бідність та демографічні трансформації.

Значний внесок у розробку концептуальних засад розвитку підприємництва внесли фундаментальні роботи Р. Кантільона, А. Тюрго, Ф. Кене, А. Сміта, Ж. Б. Сея, а потім К. Маркса, Й. Шумпетера, А. Маршалла, Ф. Хайека, Л. Мізеса, М. Вебера, В. Зомбарта, П. Друкера та інших дослідників. Ці вчені й очолювані ними школи визначили основні моменти та характеристики підприємництва.

Дослідженню інституціональних чинників ринкової трансформації економіки присвячені праці В. Гейця, А. Гриценка, Н. Гражевської, В. Лазаренка, В. Соболева, О. Яременка, М. Зверякова, С. Ілляшенка, Т. Кваші, та ін. Питанням управління інноваційним розвитком, формування інноваційних стратегій, ролі національної інноваційної системи в інноваційному розвитку, стану державного регулювання інноваційних процесів присвячені праці Л. Федулової, О. Довгаль, В. Бабенко, Г. Коломієць, І. Островського, П. Єщенка, В. Кириленка, С. Панчишина.

Вагомий внесок у розв'язанні питань пошуку шляхів стимулювання інноваційної активності економіки та формування ефективної інноваційно-інвестиційної політики внесли роботи Ю. Бажала, В. Базилевича, П. Бубенка, В. Зянька, К. Краус, О. Носової, В. Осецького, І. Родіонова.

Результати цих досліджень склали методологічну основу дисертаційної роботи, присвяченої розкриттю особливостей підприємництва в структурі національної інноваційної системи, змісту його нових форм та тенденцій розвитку. Однак, попри наявні напрацювання з окресленої проблематики,

донині дискусійними та недостатньо дослідженими залишаються питання інноваційної спрямованості соціально-економічного розвитку, сутності та механізмів трансформації інноваційного підприємництва в умовах цифровізації економіки, інституційного упорядкування новітніх бізнес-процесів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планової теми НДР кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Якість життя в умовах становлення та розвитку цифрової економіки» (Державна реєстрація № 0119U103349). Особисто здобувачем розкрито роль теорії інноваційного підприємництва як фактору та джерела зростання якості життя населення та надано пропозиції стосовно розширення сфери соціального інноваційного підприємництва.

Мета та завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних і науково-практичних положень стосовно еволюції інноваційного підприємництва, розкриття змісту його нових форм та тенденцій розвитку. Досягнення зазначеної мети зумовило визначення та вирішення таких завдань:

- узагальнити та систематизувати теоретичні підходи дослідження інноваційної спрямованості в умовах глокалізації;
- визначити зміст інноваційного підприємництва, національної системи інноваційного підприємництва (НСІП);
- висвітлити сучасні методологічні підходи до еволюції інноваційного підприємництва, що дають змогу розкрити роль, форми та тенденції його розвитку;
- проаналізувати основні бізнес-моделі інноваційного підприємництва в умовах цифровізації економіки;
- охарактеризувати національну систему інноваційного підприємництва як екосистему інноваційного бізнесу;
- виявити та дослідити чинники, що обмежують формування та функціонування НСІП в Україні;
- розкрити особливості функціонування державно-приватного партнерства в національній інноваційній системі;
- виявити основні етапи розвитку досліджень інноваційного підприємництва та обґрунтувати результати практичного втілення в процес державного регулювання інноваційної діяльності в Україні.

Об'єкт та предмет дослідження. *Об'єктом* дослідження є процеси розвитку інноваційного підприємництва в Україні в умовах цифрової економіки. *Предметом* дослідження є системні зміни функцій, економічної та соціальної місії підприємництва в структурі національної інноваційної системи.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є загальнонаукові та спеціальні прийоми й методи наукового пізнання, а саме: застосування методів аналізу, синтезу, компаративістики та синергетики дозволило систематизувати наукові підходи й розкрити сутність інноваційного підприємництва; системний, структурно-функціональний підходи було

використано для визначення структури НСП та її функції; методи наукової абстракції та діалектики, інституціональний та еволюційний підходи допомогли виявити інноваційну спрямованість сучасного розвитку, виявити природу, характер сучасних трансформацій інноваційного підприємництва, охарактеризувати шляхи інституціоналізації НСП; аналітичні та економіко-статистичні методи наукового пізнання були застосовані в процесі дослідження тенденцій розвитку НСП в умовах цифрової економіки; у процесі використання міждисциплінарних зв'язків, статистичних, табличних та графічних методів здійснено теоретичну інтеграцію наукового й емпіричного матеріалу, який покладено в основу висновків і пропозицій.

Інформаційною базою дисертаційної роботи є фундаментальні праці, наукові статті вітчизняних та іноземних учених, нормативно-правові акти, матеріали Державної служби статистики України, аналітичні та статистичні матеріали Світового банку, організацій економічного співробітництва та розвитку, стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів; Доктрина збалансованого розвитку (Україна 2030); Інтернет-ресурси та власні розрахунки автора.

Наукова новизна результатів дослідження, отриманих особисто здобувачем, полягає у наступному:

Уперше:

– обґрунтовано теоретико-методологічні основи трансформації національної інноваційної системи в умовах глокалізації за рахунок поєднання комплементарного підходу через поєднання глокалізаційних компонентів інноваційної діяльності, системного інституційного забезпечення міжнародного (міжсекторального) співробітництва, пріоритетності національних інтересів, включенні національних інноваційних систем до глобального економічного простору;

удосконалено:

– теоретичну характеристику суперечностей у формуванні національної системи інноваційного підприємництва між необхідністю прискореного оновлення технологічної основи виробництва, цифровізації економіки, становленням інклюзивного типу розвитку та розвитком обмежень домінування екстрактивних інститутів, монопольної влади великого бізнесу, неефективної підтримки малого та середнього бізнесу з боку держави, низької інвесторської активності та соціальної відповідальності бізнесу, його тінізації, нерозвиненості національного ринку інновацій, тощо;

– методологічні засади дослідження сучасного інноваційного підприємництва шляхом використання принципів міждисциплінарних зв'язків положень теорій еволюції класичного підприємництва в складну мережеву цифрову бізнес-екосистему (розмивання прав власності в просторі та часі, поширення сумісного використання благ, тощо), стейкхолдерів (вплив індивідів, груп, або організацій на прийняття рішень фірмою); та підприємницької системи (взаємодія компаній постачальників, споживачів та конкурентів задля досягнення найкращих результатів);

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування основних характеристик національної системи інноваційного підприємництва як організаційно-економічної форми підприємництва, що охоплює всі стадії інтегрованого інноваційного процесу й сфери інноваційної діяльності та забезпечує його спрямування на досягнення цілей розвитку країни шляхом визначення функцій: капіталізації інновацій на основі інвестицій в інтелектуальні продукти відповідно до стадій їх життєвого циклу та соціалізації інновацій;

– теоретичне розкриття змісту державно-приватного партнерства з інновацій як співробітництва держави та суб'єктів національної системи інноваційного підприємництва зі здійснення інноваційних проєктів з метою досягнення пріоритетних цілей інноваційного розвитку країни шляхом обґрунтування: сфер (наукова, НДДКР, інформаційна, освітня, виробнича, фінансова, соціальна, державного управління), рівнів (глобальний, національний, регіональний, галузевий) та характеристик функціонування державно-приватного партнерства з інновацій (комплексність, кластерна модель, інституціональне об'єднання державних і приватних ресурсів інноваційної діяльності, комерційність, соціалізація інновацій);

– визначення сучасного інноваційного підприємництва як системи економічних відносин із комерціалізації інтелектуальних результатів інтегрованого процесу за рахунок характеристики відкритих моделей бізнес-процесів, яким притаманне включення незалежних суб'єктів інноваційного процесу, поєднаних інноваційними мережами;

– узагальнення чинників негативного впливу на інноваційний розвиток національної економіки України шляхом виявлення зовнішніх (поглиблення невідповідності технологічної структури національної економіки інноваційним цілям її розвитку) та внутрішніх (нерозвиненість інфраструктури, асинхронність функціонування структурних елементів національної інноваційної системи, низький рівень інноваційної активності суб'єктів національної інноваційної системи).

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження впроваджено в науково-педагогічний процес кафедри фінансів, банківської справи і страхування Харківського інституту бізнесу і менеджменту (акт впровадження від 25.06.2015 р. № 0101/007-38) та кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (довідка від 18.12.2020 р. б/н).

Практичні рекомендації щодо розвитку державно-приватного партнерства у сфері інновацій використані Полтавською обласною радою в процесі підготовки та реалізації проєктів обласної програми «Бюджет участі Полтавської області на 2017 – 2020 роки» та в процесі реалізації заходів обласної програми «Екологічні ініціативи Полтавської області на 2019 – 2021 роки» (довідка-акт від 18.01.2021 р. № 01-35/100).

Практичні рекомендації стосовно поширення інструментів актуалізованої парадигми регіональної інноваційної політики були використані у роботі Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту Управління інноваційного

розвитку та іміджевих проєктів Харківської міської ради (довідка від 20.01.2021 р. № 24).

Особистий внесок здобувача в статті [1], [2], [5], що видані у співавторстві з науковим керівником та зазначені у переліку опублікованих праць за темою дисертації, наведено в списку публікацій. У дисертації використано лише ті положення цих статей, що належать особисто дисертанту.

Апробація результатів дослідження. Основні результати досліджень були представлені на 6 міжнародних наукових конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток системи вищої та післядипломної освіти в сфері підприємництва» (Харків, 2007); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Інституційні засади стабільного розвитку економічних суб'єктів в умовах інтеграційно-глобалізаційних процесів» (Харків, 2015); XXII Міжнародній науково-практичній конференції «Фізичні та комп'ютерні технології» (Харків, 2016); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасне матеріалознавство та товарознавство: теорія, практика, освіта» (Полтава, 2020); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення» (Харків, 2020), Міжнародній конференції «Sustainable Innovation and Emerging Trends in Business and Management (ICSIEM'20)» (Афіни, Греція, 2020).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації опубліковано у 5 статтях у наукових фахових виданнях України загальним обсягом 3,9 д.а. (у т.ч. 3 статті – у виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах). Крім того додатково опубліковано 6 наукових праць апробаційного характеру (з них 5 тез доповідей на міжнародних наукових конференціях).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи становить 219 сторінок. Основний зміст викладено на 163 сторінках. Дисертація включає 18 таблиць та 12 рисунків. Список використаних джерел включає 285 назв на 29 сторінках. 6 додатків розміщені на 8 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, розкрито методологію й елементи наукової новизни, практичну значимість результатів дослідження.

У першому розділі «**Методологічні засади дослідження інноваційного підприємництва як фактора розв'язання соціально-економічних суперечностей**» розкрито концептуальні основи інноваційного підприємництва як цілісної системи, що інтегрує цілі, ресурси, механізми інноваційної та підприємницької діяльності (рис. 1).

Обґрунтовано, що дослідження інноваційного підприємництва на сучасному етапі соціально-економічного розвитку вимагає розширення предметного поля за рахунок оновленої методологічної бази на основі міждисциплінарного синтезу, узгодження положень теорії еволюції класичного

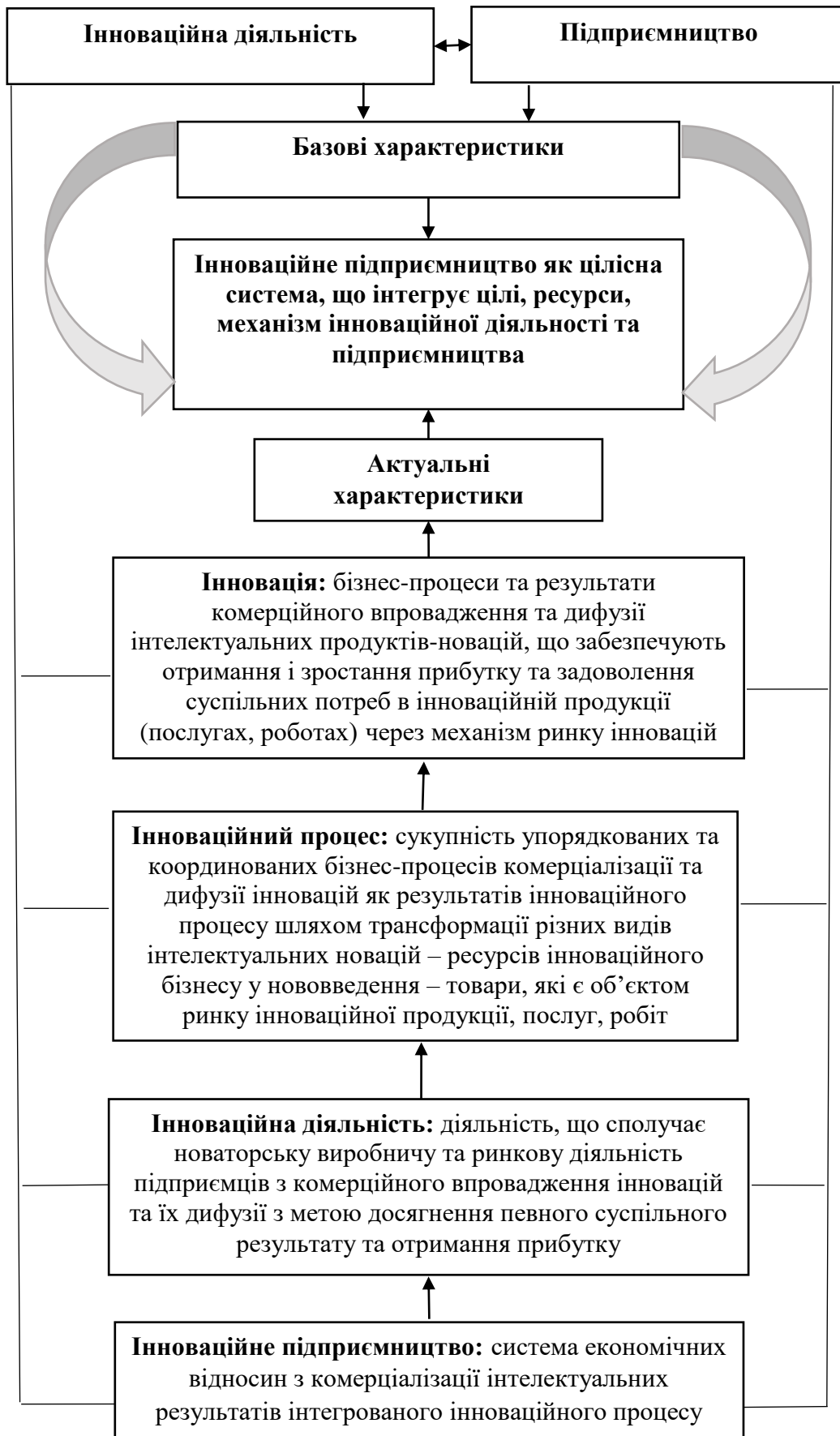

Рис. 1. Базові та актуальні характеристики інноваційного підприємництва (складено автором).

підприємництва в складну мережеву цифрову бізнес-екосистему, теорій стейкхолдерів та підприємницької системи, та врахуванні зростаючої ролі суб'єктного фактору та інституційних чинників.

Інноваційне підприємництво – це система економічних відносин з приводу комерціалізації інтелектуальних результатів інноваційної діяльності відповідно до стадій інноваційного процесу, складовими якої є відносини інтелектуальної власності, комерційного обміну інтелектуальних продуктів-новацій, використання інновацій як ресурсів бізнесу, виробництва інтелектуального товару (інтелектуального виробництва), співпраці учасників інноваційних мереж, основу яких складають інтегровані моделі інноваційного процесу, дифузії інновацій, формування та розподілу підприємницького доходу суб'єктів інноваційного бізнесу.

Базовим бізнес-процесом інноваційного підприємництва є рух інновацій на всіх стадіях інтегрованого інноваційного процесу, складовими якого є: комерційний обмін та виробниче впровадження інновацій, дифузія інновацій, яка безпосередньо пов'язана з формуванням попиту на інноваційні продукти та залежить від його рівня, рутинізація інновацій як їх використання в стабільних господарських умовах, що забезпечує трансформацію інноваційного продукту в інноваційну продукцію (послуги). Існування інновацій здійснюється у взаємопов'язаних формах їх комерційного обміну, що передбачає формування і реалізацію ринкового потенціалу інноваційного продукту як товару, та капіталізації як їх перетворення в ресурс зростання вартості – капітал. Капіталізація інновацій як ресурсів інноваційного підприємництва є процесом зростання їх вартості, умовою якого є комерційний обмін інновацій, оскільки кругообіг капіталу, інвестованого в інноваційні продукти, здійснюється як послідовна трансформація його економічних форм.

На рис. 1 представлено базові та актуальні характеристики інноваційного підприємництва. Трансформаційні зміни вибору інструментів інноваційної політики в умовах глокалізації підпорядковані забезпеченню ефективної взаємодії суб'єктів господарської діяльності.

Основними моделями інноваційного підприємництва за критеріями стадій інноваційного процесу, суб'єктів та інноваційного продукту є академічне, виробниче, комерційне, соціальне інноваційне підприємництво.

На основі аналізу історичних трансформацій національної економіки, стану та динаміки інноваційної діяльності у певний період, здобутків вітчизняної науки з обґрунтування сутності інноваційного підприємництва та його ролі як чинника соціально-економічного розвитку, рівня орієнтованості держави та суспільства щодо необхідності наукового обґрунтування цілей, заходів та напрямів інноваційного розвитку, пріоритетів та принципів державної економічної політики в інноваційній сфері визначено етапи розвитку досліджень інноваційного підприємництва та використання їх результатів у процесі державного регулювання інноваційної діяльності в Україні (табл. 1).

Основні етапи розвитку досліджень інноваційного підприємництва та використання їх результатів у процесі державного регулювання інноваційної діяльності в Україні

Етапи	Основні характеристики	
	Наукові дослідження	Державне регулювання
1 етап (1991-1999 рр.).	Обґрунтування рушійної ролі інноваційного підприємництва у забезпеченні економічного розвитку та необхідності його виокремлення у спеціальний предмет економічного аналізу.	Інноваційне підприємництво не визначено у якості об'єкта державного регулювання, не представлено у Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України (1999 р.).
2 етап (2000-2008 рр.).	Актуалізація досліджень змісту, умов та чинників розвитку інноваційного підприємництва, здійснення його системного економічного аналізу.	Прийняття низки нормативно-правових актів державного регулювання інноваційної діяльності.
3 етап (2009-2014 рр.).	Розвиток теорії інноваційного підприємництва у основних напрямках: 1) інтеграція концепції інноваційного підприємництва у загальну теорію економіки знань; 2) застосування міждисциплінарного підходу на основі поєднання методів дослідження інноваційного підприємництва як предмету економічної теорії, інноватики, менеджменту, права та ін.	Основи державного регулювання інноваційної діяльності визначено в Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері (2012 рік).
4 етап (з 2015 р.).	Спрямованість досліджень на розкриття ролі інноваційного підприємництва у забезпеченні економічного зростання в умовах суспільних трансформацій, необхідності його використання як ресурсу ефективної політики сталого розвитку національної економіки.	Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року (2019 р.).

Джерело: складено автором.

Другий розділ «Інноваційне підприємництво в системі координат соціально-економічного розвитку» присвячений розкриттю теоретичних основ та основних характеристик національної системи інноваційного підприємництва (НСІП) як екосистеми інноваційного підприємництва та підсистеми національних інноваційних систем.

На основі поєднання системного, територіально-галузевого та функціонального підходів до аналізу НСІП обґрунтовано:

– рівні інноваційного підприємництва та їх взаємозв'язок: на мікрорівні – це система інноваційної діяльності економічних суб'єктів, зокрема, інноваційна система підприємств (ІСП); на мезорівні – регіональні та галузеві системи інноваційного підприємництва; на макрорівні – це національна система інноваційного підприємництва (рис. 2).

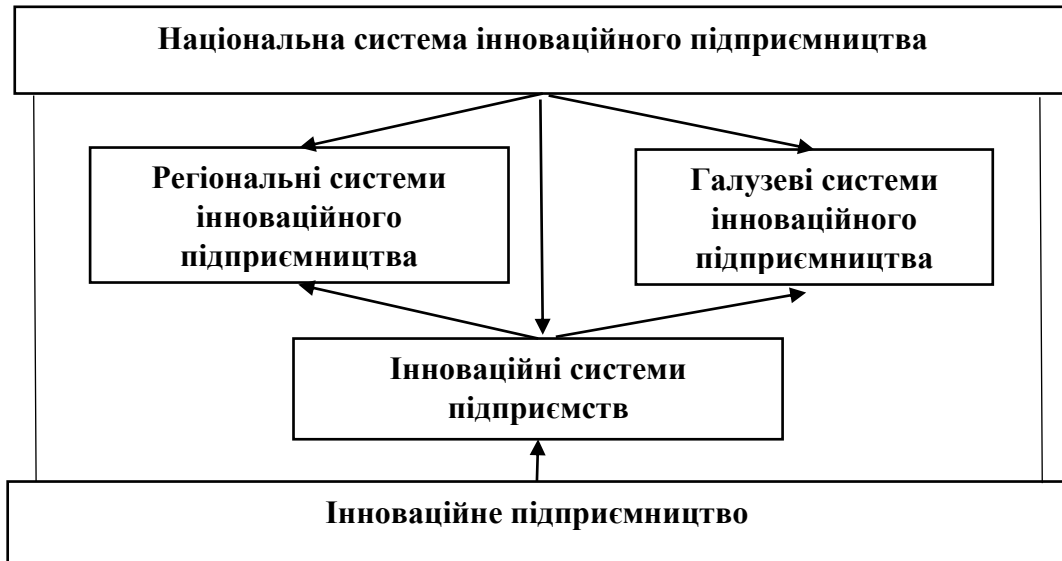

Рис. 2. Основні складові НСІП відповідно до рівнів інноваційного підприємництва (складено автором).

Доведено, що НСІП як екосистема інноваційного підприємництва є організаційно-економічною формою мережевої співпраці всіх учасників інтегрованого інноваційного процесу, спрямованої на створення та реалізацію інновацій з метою задоволення суспільного попиту на інноваційні продукти й інноваційну продукцію (послуги, роботи) та отримання прибутку.

На основі аналізу сучасного стану НСІП України доведено, що вона залишається лінійною та не досягла ще рівня інтегративної системи, являє собою комплекс відособлених елементів, функціонування яких, за відсутності необхідного рівня мережевих взаємозв'язків і взаємодії, не забезпечує досягнення цілей інноваційного економічного розвитку. Наслідками цього є: відокремлення учасників різних стадій і сфер інноваційного процесу, зокрема, науки і підприємництва; низький рівень комерціалізації інновацій; обмеженість інноваційного підприємництва; недосконалість національного ринку інновацій. Внутрішніми чинниками, що обмежують розвиток НСІП, є низький стан інноваційної активності суб'єктів академічного, виробничого, комерційного та соціального інноваційного підприємництва, нерозвиненість інфраструктури інноваційного підприємництва та його інституціонального середовища; до зовнішніх чинників належать: невідповідність технологічної структури національної економіки інноваційним цілям її розвитку; незбалансованість функціонування структурних елементів НІС; орієнтація суб'єктів підприємницької діяльності на короткострокові тактичні цілі, низька інвестиційна активність та соціальна відповідальність бізнесу, його тінізація, криміналізація, відсутність мотивації до інновацій, недосконалість державної інноваційної політики.

Обґрунтовано, що одним із пріоритетних напрямів подолання перешкод формування та ефективного функціонування НСІП є розвиток державно-приватного партнерства у сфері інновацій (ДППІ) як організаційної форми

співробітництва держави та бізнесу зі здійснення інноваційних проєктів у певних сферах національної економіки на договірних засадах з метою досягнення пріоритетних цілей інноваційного розвитку.

У третьому розділі **«Тенденції розвитку національної системи інноваційного підприємництва в умовах цифрової економіки»** на основі комплементарного підходу до аналізу сучасних тенденцій інноваційного розвитку обґрунтовано напрями, форми та моделі трансформацій інноваційного підприємництва під впливом техніко-технологічних, управлінських та ринкових інновацій Індустрії 4.0.

Цифровізація економіки в умовах глокалізації вимагає ефективного поєднання глокальних компонентів інноваційного розвитку. Цифровізація бізнес-процесів є основою формування цифрових бізнес-моделей інноваційного підприємництва, які є е-варіантом мережі відкритої моделі інноваційного підприємництва, впровадження якого у бізнес-практику передбачає застосування сучасних ІТ-технологій та Інтернет-ресурсів підприємництва та інноваційної діяльності. Мережі відкритого інноваційного підприємництва трансформуються у платформи інноваційного бізнесу, що є основою формування його екосистеми як сукупності мережевих взаємозв'язків і взаємодії внутрішніх та зовнішніх учасників інноваційного процесу, що забезпечують пропозицію нової цінності споживачам та досягнення цілей учасників мережі.

Структурні трансформації НСПП України безпосередньо пов'язані з особливостями та тенденціями сучасного інноваційного розвитку, аналіз яких на основі комплементарного підходу ґрунтується на поєднанні глокалізаційних компонентів інноваційної діяльності, системного інституційного забезпечення міжнародного (міжсекторального) співробітництва, пріоритетності національних інтересів, інтеграції наукових інноваційних систем до глобальних мереж.

По-перше, у теперішній час актуалізуються інноваційні проєкти, що базуються на інтеграційних процесах в економічному просторі. Особливими та найбільш затребуваними його форматами стають глокалізаційні, що вимагає відповідного інституційного супроводу, створення нових правил гри, які приймаються усіма їх суб'єктами. Центральне місце належить специфікації та захисту прав власності.

По-друге, набувають великого значення гуманістичні та інклюзивні принципи інноваційного розвитку. Цифрова економіка, штучний інтелект, редагування людського геному та інше несуть в собі не лише великий потенціал, але й загрози. Завдяки поєднанню провідних технологій з гуманітарними знаннями можливо мінімізувати негативні наслідки використання новітніх технологій.

По-третє, в умовах ускладнення процесів та відносин на всіх організаційних рівнях соціальної взаємодії синергетичний ефект інновацій можливий тільки на основі розвитку інституційного середовища та підвищення його дієвості в напрямі забезпечення оптимального інтегрування інтересів суб'єктів господарювання на спрямування їхніх ресурсів для досягнення цілей інноваційного розвитку національної економіки. Для цього середовища найважливішими

характеристиками стають інклюзивність та високий рівень довіри.

Формування інтегративного типу НСПП України обумовлює необхідність створення дієвого соціально-економічного механізму активізації інноваційного розвитку, спрямованого на подолання обмежень, пов'язаних з домінуванням екстрактивних інститутів та монопольною владою великого бізнесу, низькою інвесторською активністю та соціальною відповідальністю бізнесу, його тінізацією, нерозвиненістю національного ринку інновацій. Важливим є встановлення тісного зв'язку між державними органами влади, що регулюють інноваційний розвиток, та суб'єктами інноваційного бізнесу. Їх інноваційний потенціал можна розширити, використовуючи механізми державно-приватного партнерства та взаємодію зі стейкхолдерами та іншими агентами інноваційного розвитку, що забезпечує кластеризація за рахунок стабільності та варіативності партнерських відносин, диверсифікації ризиків між усіма учасниками кластерної структури.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення важливого наукового завдання щодо обґрунтування змісту та місця підприємництва в структурі національної інноваційної системи, розробки практичних підходів стимулювання інноваційного розвитку в умовах цифровізації економіки. Результати дослідження дають змогу зробити такі висновки:

1. Інноваційна спрямованість соціально-економічного розвитку здійснюється в умовах глокалізації, що визначає потребу комплементарного поєднання основних компонентів інноваційної діяльності, діалектики глобального та локального підходів до міжсекторального співробітництва з метою досягнення очікуваного результату.

2. Зміст інноваційного підприємництва як економічної категорії є багаторівневим: базовий рівень формують сутнісні ознаки інновацій, інноваційного процесу, інноваційної діяльності та підприємництва; актуальний рівень – їх інтегративна цілісність, що знаходить своє втілення у специфічних характеристиках інноваційного підприємництва як соціально-економічного явища, ділової активності (бізнесу) інноваторів та системного бізнес-процесу:

- система економічних відносин з приводу комерціалізації та капіталізації інтелектуальних результатів інноваційної діяльності відповідно до стадій інноваційного процесу, складовими якої є відносини інтелектуальної власності, комерційного обміну інтелектуальних продуктів-новацій, використання інновацій як ресурсів бізнесу, виробництва інтелектуального товару (інтелектуального виробництва), співпраці учасників інноваційних мереж, основу яких складають інтегровані моделі інноваційного процесу, дифузії інновацій, формування та розподілу підприємницького доходу суб'єктів інноваційного бізнесу;

- діяльність економічних суб'єктів з комерціалізації інновацій, що охоплює всі стадії і сфери інтегрованого інноваційного процесу у формах

комерційного обміну, комерційного впровадження (використання), дифузії і капіталізації інтелектуальних новацій-товарів (інноваційних продуктів) як ресурсів інноваційної діяльності з метою досягнення певних соціально-економічних результатів їх виробниками і споживачами та отримання прибутку;

- сукупність упорядкованих та координованих бізнес-процесів комерціалізації та дифузії інновацій – результатів інноваційного процесу шляхом трансформації різних видів інтелектуальних новацій – ресурсів інноваційного бізнесу у нововведення – товари, які є об'єктом ринку інноваційної продукції, послуг, робіт.

3. Трансформація сучасного інноваційного підприємництва як складний соціально-економічний процес потребує оновлення методології дослідження, використання принципів міждисциплінарних зв'язків, врахування сучасних тенденцій розвитку. Теоретичною основою оновлення методологічної бази дослідження стає новий формат глокалізації, що визначає особливості інтеграції національних інноваційних систем до глобальних мереж.

4. Залежно від стадії інноваційного процесу, його суб'єктів та інноваційного продукту, що комерціалізується, основними взаємопов'язаними моделями інноваційного бізнесу є:

- академічне інноваційне підприємництво (АІП) як а) діяльність закладів наукової та освітньої сфер з комерціалізації інноваційних продуктів з метою задоволення попиту на них економічних агентів та отримання доходу та інших вигод; б) складова екосистеми інноваційного бізнесу регіонального та національного рівнів. АІП є внутрішнім, якщо інноваційні продукти впроваджуються їх розробниками у власному академічному середовищі (вертикальний трансфер); зовнішнім, що спирається на комерційний обмін інноваційних продуктів з національними та міжнародними суб'єктами інноваційної діяльності (горизонтальний трансфер);

- виробниче інноваційне підприємництво (ВІП) – систематична діяльність підприємців у різних сферах господарювання, з впровадження інновацій у власний бізнес (виробничий, комерційний, фінансовий та ін.) як ресурсу, що забезпечує отримання прибутку, зростання ефективності та конкурентоспроможності;

- комерційне інноваційне підприємництво (КІП) як бізнес з посередництва у горизонтальному трансфері інноваційних продуктів через ринок інновацій;

- соціальне інноваційне підприємництво (СІП), спрямоване на впровадження соціальних інновацій з метою досягнення певних соціальних змін та отримання прибутку.

5. Національна система інноваційного підприємства (НСІП) як екосистема інноваційного бізнесу та підсистема національних інноваційних систем відповідно до взаємопов'язаних підходів до визначення її змісту, структури та функцій – системного, територіально-галузевого та функціонального, це:

- соціально-економічна та техніко-технологічна система, спрямована на безпосереднє здійснення бізнес-процесів комерціалізації інновацій як їх

впровадження, дифузії, капіталізації з метою задоволення суспільного попиту на нововведення та інноваційну продукцію, послуги, роботи як ресурси інноваційного розвитку та забезпечення умов ефективного підприємницького інноваційного процесу;

- багаторівнева національна система, структурними елементами якої є інноваційні системи підприємств; регіональні та галузеві системи інноваційного підприємництва;

- організаційно-економічна система інноваційного бізнесу, що характеризується, по-перше, власними функціями: комерційного обміну і дифузії інноваційних продуктів, капіталізації інновацій на основі здійснення інвестицій в інновації на різних стадіях їх життєвого циклу, соціалізації інновацій як сприяння визнанню суспільством у цілому, окремими суспільними групами та індивідуумами провідної ролі інновацій та інноваційного підприємництва у соціально-економічному розвитку; по-друге, функціями її структурних елементів: суб'єкти інноваційного підприємництва – комерціалізація інновацій як їх комерційний обмін, дифузія та капіталізація; ринок інновацій – суспільний механізм комерційного обміну і капіталізації інноваційних продуктів; інфраструктура інноваційного бізнесу – підтримка суб'єктів НСПП шляхом надання організаційних, інформаційно-комунікаційних, науково-технічних, консалтингових, освітніх, фінансових та ін. послуг; інституціональне середовище інноваційного підприємництва – координація та спрямування діяльності суб'єктів НСПП відповідно до певних соціальних правил та норм інноваційної діяльності, забезпечення необхідного рівня соціальної відповідальності та культури інноваційного бізнесу.

6. Основними чинниками, що у теперішній час істотно обмежують формування НСПП в Україні є поглиблення невідповідності технологічної структури національної економіки цілям її інноваційного розвитку, що знаходить свій прояв у розриві між пріоритетами інноваційної моделі і технологічними можливостями їх забезпечення, які безпосередньо залежать від технологічних укладів і їх співвідношення в структурі національної економіки; недосконалість НІС України, що обумовлена спрямованістю її структурних елементів на здійснення лінійної моделі інноваційного процесу, різноспрямованістю, відособленістю і відставанням (запізнюванням, асинхронністю) їх функціонування та розвитку; негативні тенденції, властиві національному підприємництву серед яких: орієнтація бізнесу на короткострокові цілі і незацікавленість в реалізації довгострокових програм; низький рівень мотивації до інновацій, залучення інноваційних продуктів, інвестування в інновації, їх комерціалізації; інноваційна дисфункція бізнесу; недосконалість державної інноваційної політики.

7. Державно-приватне партнерство у сфері інновацій (ДППІ) – це співробітництво держави та суб'єктів інноваційного бізнесу (академічного, виробничого, комерційного, соціального) зі здійснення інноваційних заходів та проектів у різних сферах (науковій, інформаційній, НДДКР, освітній, виробничій, фінансовій, соціальній, державного управління) на договірних засадах з метою досягнення пріоритетних цілей інноваційного розвитку,

характеристиками якого є комплексність, кластерна модель, інституціональне об'єднання державних і приватних ресурсів інноваційної діяльності; комерційність, соціалізація інновацій. Основними функціями держави як партнера ДПП є формування екосистеми створення та комерціалізації інноваційних проєктів; суб'єктів НСП – забезпечення розроблення і комерційного впровадження інноваційних проєктів у господарську практику та дифузії інноваційних продуктів через ринок інновацій. Рівні ДПП – глобальний, національний, регіональний, галузевий.

8. Етапами розвитку досліджень інноваційного підприємництва та практичного втілення їх результатів у процесі державного регулювання інноваційної діяльності в Україні є:

- перший етап (1991-1999 рр.), протягом якого діяльність вітчизняних науковців щодо пошуків заходів подолання негативних наслідків системної економічної кризи перехідного періоду була спрямована на обґрунтування концептуальних основ та об'єктивної необхідності формування інноваційного типу розвитку української економіки, одним із напрямів якого є створення умов для ефективної реалізації інноваційної функції підприємництва як рушійної сили інновацій та економічного розвитку;

- другий етап (2000-2008 рр.) характеризувався значною актуалізацією наукових досліджень змісту, умов та чинників розвитку інноваційного підприємництва та появою перших наукових робіт, присвячених системному економічному аналізу інноваційного підприємництва, висновки яких знайшли своє втілення у законі України «Про інноваційну діяльність», Концепції розвитку національної інноваційної системи та ін. У результаті, по-перше, було сформовано концептуальні засади інноваційного підприємництва та його ролі в економічному розвитку, по-друге, інноваційне підприємництво було визнано, хоча і неповною мірою, об'єктом і інструментом державної економічної політики;

- третій етап (2009-2014 рр.) був пов'язаний з пошуками дієвих заходів та шляхів підвищення інноваційної активності підприємств, що вимагало здійснення комплексних теоретичних досліджень та удосконалення на цій основі інноваційної політики держави. Розвиток теорії інноваційного підприємництва охоплював взаємопов'язані напрями: інтеграція концепції інноваційного підприємництва у загальну теорію економіки знань як її невід'ємної складової; застосування міждисциплінарного підходу на основі сполучення методів та результатів дослідження інноваційного підприємництва як предмету економічної теорії та прикладних економічних наук, інноватики, менеджменту, права та ін.;

- четвертий етап (2015 рік і по цей час) характеризується формуванням системних знань сутності, ознак, умов та механізму інноваційного підприємництва; включенням завдань з його розвитку у стратегічні державні програми, актуалізацією у сучасний період наукових досліджень, спрямованих на обґрунтування концептуальних засад трансформації інноваційного підприємництва в умовах цифровізації економіки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

I. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Тютюнникова С. В., Фрідман О. А. Трансформації інноваційного підприємництва в умовах становлення цифрової економіки. *Економічна теорія та право* : зб. наук. пр. 2020. № 2 (41). С. 26–48. (Особистий внесок здобувача: визначено характеристики інноваційного підприємництва в умовах цифровізації економіки) (*Index Copernicus*).

2. Тютюнникова С. В., Фрідман О. А. Інклюзивний інституційний режим – передумова інноваційного типу соціально-економічного розвитку. *Бізнес Інформ*. 2020. № 4 (507). С. 15–20. (Особистий внесок здобувача: визначення факторів впливу на інноваційний тип розвитку економіки України) (*Index Copernicus*).

3. Фрідман О. А. Інституційне середовище інноваційного підприємництва. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Економіка і управління. 2020. Т. 31 (70), № 3, ч. 1. С. 12–17 (*Index Copernicus*).

4. Фрідман О. А. Особливості інноваційного розвитку у світовому господарстві в умовах цифровізації економіки. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2020. Вип. 11. С. 89–93.

5. Тютюнникова С. В., Фрідман О. А. Національна інноваційна система: сучасні тренди та виклики для України. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2020. Вип. 12. С. 171-179. (Особистий внесок здобувача: визначення ролі державно-приватного партнерства в інноваційній сфері).

II. Оpubліковані праці апробаційного характеру:

6. Пенська І. О., Панченко О. А. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в Україні. *Розвиток системи вищої та післядипломної освіти в сфері підприємництва* : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 грудня 2007 р., Харків. Харків, 2008. С. 86–88 (0,125 д.а.).

7. Свидерский В. П., Фридман Е. А. Управление рисками при внедрении новых технологий. *Інституційні засади стабільного розвитку економічних суб'єктів в умовах інтеграційно-глобалізаційних процесів* : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 23 квітня 2015 р., Харків, 2015. С. 132–135. (0,13 д.а.).

8. Свидерский В. П., Фридман Е. А. Оценка и управление риском при внедрении новых технологий. *Фізичні та комп'ютерні технології* : XXII

Міжнар. наук.-практ. конф., 9 грудня 2016 р., м. Харків. Дніпропетровськ, 2016. С. 397–401. (0,15 д.а.).

9. Фрідман О. А. Інновації як основа сучасної економіки. *Сучасне матеріалознавство та товарознавство: теорія, практика, освіта* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 12–13 березня 2020 р., м. Полтава. Полтава, 2020. С. 184–186. (0,1 д.а.).

10. Фрідман О. А. Орієнтація на інклюзивність як основа сучасної економіки. *Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова, Харків, 1–28 лютого 2020 р. Харків, 2020. С. 52–54. (0,125 д.а.).

III. Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

11. Фрідман О. А. Інноваційне підприємництво: зміст та особливості розвитку в умовах четвертої промислової революції. *Регіональна економіка та управління*. 2020. № 1 (27), ч. 2. С. 105–109.

АНОТАЦІЯ

Фрідман О. А. Підприємництво в структурі Національної інноваційної системи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. - Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2021.

Інноваційний розвиток в сучасних умовах – це актуальна потреба. Традиційні засоби діяльності трансформуються, фірма з класичного підприємства перетворюється в складну мережеву структуру, стає частиною цифрової бізнес-системи.

Національна система інноваційного підприємництва охоплює всі стадії інтегрованого інноваційного процесу і сфери інноваційної діяльності та забезпечує його спрямування на досягнення цілей інноваційного розвитку економіки країни.

В цифровій бізнес екосистемі змінюються структури підприємницької діяльності, здійснюється перехід до мережевої економіки, економіки знань, що продукує постійні інновації. Поступово підприємництво, у тому числі й інноваційне, стає цифровим.

Важливим аспектом соціально-економічного механізму активації інноваційного розвитку є встановлення тісного зв'язку між державними органами влади, що регулюють інноваційний розвиток, та інноваційними підприємствами. Інноваційний потенціал господарчих суб'єктів можна розширити, використовуючи механізми державно-приватного партнерства та

взаємодію зі стейкхолдерами та іншими агентами розвитку.

Ключові слова: цифрова економіка, інновації, інноваційне підприємництво, інноваційний тип розвитку, інституційне середовище, національна інноваційна система.

ABSTRACT

Fridman O. A. Entrepreneurship in the Structure of the National Innovation System. – Qualification scientific work as a manuscript.

Thesis for the Candidate of Sciences degree in Economics, specialty 08.00.01 – Economic Theory and History of Economic Thought. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2021.

In this thesis, I prove that innovative development is an urgent need in modern conditions caused by historic, economic, environmental, social and political factors. It is a response to modern challenges, a field to realize human culture and human intellectual potential.

Innovative entrepreneurship is the core of the innovation system which can quickly respond to changes and effectively solve complex problems, increase national competitiveness and improve welfare of the population. The processes of improving innovative entrepreneurship are to be considered in their interrelation with forming and functioning of the national system of innovative entrepreneurship. I identify the main characteristics of the national system of innovative entrepreneurship seen as an organizational and economic form of entrepreneurship covering all stages of an integrated innovation process and innovation sphere and ensuring its direction towards achieving the country's development goals by defining the functions of innovations capitalization based on investment in intellectual products in accordance with their life cycle stages and socialization of innovations and innovative entrepreneurship. In view of this, the study of innovative entrepreneurship and substantiation on this basis of conceptual foundations of improving the state's economic policy aimed at strengthening the national system of innovative entrepreneurship has an important theoretical and practical value.

The National System of Innovative Entrepreneurship (NSIP) is an organizational and economic form of innovative entrepreneurship at the national level. It covers all stages of the integrated innovation process and innovation spheres and ensures its direction to achieve the country's innovative economic development goals.

It is substantiated that the national system of innovative entrepreneurship as an organizational and economic form of integrated innovation process merges goals, principles and activities of innovation and entrepreneurship. Digitalization of the economy, on the one hand, causes radical transformations of innovative business; on the other hand, it triggers changes in models of innovative entrepreneurship. Its digitalization, formation of digital business ecosystems of innovations are essential characteristics of modern global socio-economic transformations under the influence of technical, managerial and market innovations of Industry 4.0.

In the digital business ecosystem, the structures of entrepreneurial activity are changing and the transition to the network economy is taking place. This is the economy of knowledge that produces constant innovation. It is possible to state that

entrepreneurship, including innovative, is gradually becoming digital.

An important aspect of the socio-economic mechanism of activating innovative development is the establishment of close ties between public authorities that regulate innovative development and innovative enterprises. The innovative potential of economic entities can be expanded by using public-private partnership mechanisms and interaction with stakeholders and other development agents.

The state is the main element in the institutional matrix structure. It is the state that creates and enforces policies in the field of regulating the entities' activities. At the same time, institutional support for innovative entrepreneurship can be defined as the state's and other subjects' stimulating the creation of the most effective formal and informal institutions that promote the development of this kind of entrepreneurship by minimizing transaction costs.

Accelerating the development of innovative entrepreneurship requires the state to ensure special relevance to creating a comfortable institutional environment for the subjects engaged in innovation. Inclusiveness and a high level of trust are the most important characteristics of this environment. Inclusive economic growth, in my opinion, is a prerequisite for innovative progressive development of the society.

Key words: digital economy, innovations, innovative entrepreneurship, innovative type of development, institutional environment, national innovation system.

Фрідман Олена Анатоліївна

**ПІДПРИЄМНИЦТВО В СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ**

Спеціальність 08.00.01- економічна теорія
та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Відповідальний за випуск д.е.н., проф. С. В. Тютюнникова

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 0.9. Тир. 100 прим. Зам. № 210-21.
Підписано до друку 25.03.2021. Папір офсетний.

Надруковано з макету замовника у ФОП Бровін О.В.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп.1, к.19. Т. (066) 822-71-30
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.